

Kulturna politika Jugoslavije: 1945-1952: zbornik dokumenata.
Knj. 1-2, priredili: Branka Doknić,
Milić F. Petrović, Ivan Hofman.
Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2009,
(613; 558 str.)

Kulturna politika FNRJ nakon Drugog svjetskog rata predstavlja veoma zanimljivu i značajnu temu koja je posljednjih 20-ak godina bila predmet istraživanja brojnih historičara. FNRJ je nastala kao rezultat narodnooslobodilačke borbe u Drugom svjetskom ratu. Državne vlasti su imale za cilj da transformišu agrarno društvo u industrijsko. Kulturna politika je bila jedan od instrumenata koje je vlast koristila u transformaciji društva. O ovim temama govori i Zbornik dokumenata "Kulturna politika Jugoslavije: 1945-1952". Pored autora samog teksta dr. Branke Doknić, Ivana Hofmana i Milića F. Petrovića, o kulturnoj politici su, između ostalih, pisali: Ljubodrag Dimić ("Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945-1952." Rad, Beograd, 1988), Katarina Spehnjak ("Javnost i propaganda Narodnog fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.", Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2002), te Lilly Carol ("Power and persuasion, Ideology and Rhetoric in Communist Yugoslavia 1944-1953.", Westview press. Boulder, Colorado, 2001). Rad dr. Dimića je ujedno i njegov magistarski rad, dok je rad dr. Spehnjak njezina doktor-ska disertacija.

Zbirka se sastoji od 2 toma. Prvi se sastoji od tri studije. U prvom, uvodnom dijelu pod naslovom *Kulturna politika Jugoslavije* autorica dr. Branka Doknić je predstavila ciljeve nove kulturne politike, kao i instrumente koje je nova vlast koristila u njezi-

noj realizaciji. Autorica je podijelila ovaj period na tri dijela (1945-1948. koji je bio period obnove zemlje, a na planu kulturne politike to je period praćenja sovjetskog uzora, zatim period sukoba sa Informbirom 1948-1950. godine, kada je Jugoslavija bila izolovana te je morala pod pritiskom ekonomske krize napustiti herojski princip i najprije se osloniti na svoje snage, a onda i prikloniti se zapadnim zemljama i period od 1950-1952. godine, koji je označen kao period u kojem se napušta sorealizam i u kojem u Jugoslaviji dolazi do liberalizacije kulture i jačanja saradnje na međunarodnom planu). Autorica zaključuje da kulturna politika Jugoslavije nije ostvarila svoj cilj, jer je često pred sebe stavljala preambiciozne planove, te samim tim nije vodila realnu politiku.

Studija Milića F. Petrovića pod nazivom *Polazne osnove za kulturno-prosvetni rad* je podijeljena na više dijelova, u kojim se razmatra šteta načinjena u ratu u oblasti kulture i obrazovanja, te početak obnove predratnih ustanova i osnivanje novih. Autor se bavi odnosom novog sistema prema tradiciji i kulturnom naslijeđu koje je imalo predrevolucionarni karakter, tj. koje je nastalo prije dolaska nove vlasti, ali i prema ljudima koji su svoje obrazovanje stekli tokom okupacije. Obrađeni su i odnosi između crkve i države u vezi s obrazovanjem, kao i sam položaj pojedinih vjerskih zajednica. Autor zaključuje ovo poglavlje dijelom koji govori o naporima „narodnih“ vlasti u poljima obrazovanja (otvaranje novih škola širom zemlje, akcije opismenjavanja), kao i o ulozi pojedinih medija u tim akcijama.

Treća studija, *Osnovno i srednje obrazovanje u Jugoslaviji 1945-1952.* djelo je Ivana Hofmana, koji govori o školskom sistemu u Jugoslaviji u ovom periodu. Izvršena je

klasifikacija škola (stručne, učiteljske, škole za opće obrazovanje, škole nacionalnih manjina itd.). Autor je istražio probleme koje je osnovno i srednje obrazovanje imalo u ovom periodu, a to su: nedovoljan broj objekata, neadekvatni školski prostori, nedostatak nastavnog kadra itd. Istražena je i problematika nastave vjeronauke. Studija se završava razmatranjem promjena koje su nastale na ovom polju kao posljedica rezolucije Informbira.

Sve tri studije koje čine sintetički tekst zauzimaju otprilike jednu šestinu prvog toma (92 od 613 stranica). Ostatak prvog toma i čitav drugi tom čine dokumenti koji pokrivaju mnoge oblasti vezane za kulturu i kulturnu politiku. Sami dokumenti su podijeljeni na 3 cjeline. Prva pod naslovom *Polazne osnove kulture i prosvete* obuhvata ukupno 146 dokumenata. U ovom dijelu se nalaze dokumenti koji govore o organizaciji agitpropa CK KPJ neposredno poslije rata, njegovim osnovnim zadaćama, ali i nedostacima sa partijskog gledišta. Pored toga, tu su i dokumenti koji govore o reorganizaciji Ministarstva prosvjete i obavezama sreskih i okružnih NOO-a. Slijedeće pitanje kojeg se dokumenti dotiču jeste pitanje ratne štete nanesene kulturnim i prosvjetnim ustanovama, te pitanje povratka odnesene imovine tokom rata. Dokumenti donose i podatke o obnovi bibliotečkih i arhivskih fondova te obnovi starih i osnivanju novih institucija (Državni izdavački zavod, Filmsko preduzeće DFJ). Problem priznavanja diploma stečenih u ratu je također zastupljen. Značajni su i dokumenti koji govore o pokušaju zaštite arhivske građe nastale tokom okupacije, te dokumenti o restriktivnoj politici prema vjerskim zajednicama, koja je uključivala prekid njihovog finansiranja. Dokumenti donose podatke o Srpskoj pravoslavnoj

crkvi i Katoličkoj crkvi. Prisutni su također i dokumenti koji govore o promjeni svijesti naroda kroz mitologizaciju NOB-a, te proslavi novih praznika (Dan pobjede-9. maj, Praznik rada-1. maj, te 4. juli). Ova cjelina dokumenata se završava dijelom u kojem se govori o borbi protiv nepismenosti, organizaciji analfabetskih tečajeva, te brojnim izvještajima iz republika o akcijama opismenjivanja putem različitih medija (radio, priredbe, izložbe, štampa i film).

Druga cjelina po nazivom *Kultura agitpropa* je i najobimnija, sa preko 300 dokumenata. Ističu se dokumenti koji govore o čistkama nastavnog i administrativnog kadra na univerzitetima čiji je rad obnovljen nakon završetka rata. Izvještaji inspektora koji ukazuju na slabu stručnost učiteljskog kadra, nedisciplini učenika, nedovoljnom korištenju škola za politički rad sa masama su također značajni za shvatanje uloge škole u socijalističkoj Jugoslaviji. Dokumenti također svjedoče o brizi vlasti oko nedovoljno ideološko orijentiranih udžbenika i nepostojanja udžbenika za neke predmete (historija). U ovom dijelu se govori i o mjerama poduzetim protiv nastave vjeronauke preko ustavnog odvajanja crkve i države, onemogućavanjem sveštenika da obavljaju nastavu, te zabrane proslava vjerskih praznika u školama. Vidljivo je i nezadovoljstvo vlasti činjenicom da je socijalni sastav učenika bio nezadovoljavajući, pogotovo u srednjim školama, gdje je bilo nedovoljno djece seljaka i industrijskih radnika. Na osnovu dokumenata vidi se da se i manjinama pokušavala dati mogućnost obrazovanja, te da se pokušavala obnoviti djelatnost škola manjina jugoslavenskih naroda u inostranstvu. Izvještaj službenice UNESCO-a Monike Lafmen je pun optimizma zbog svega što je postignuto na polju obnove prosvjetnih institu-

cija i cjelokupnog razvoja u periodu 1945-1947. U ovoj cjelini dokumenata nalaze se i dokumenti koji govore o jugoslavenskim studentima na studiju u inostranstvu, te o studentima strancima koji su studirali u Jugoslaviji. Dokumenti govore o jugoslavenskim studentima u Čehoslovačkoj, Francuskoj, SSSR-u te Velikoj Britaniji. Na osnovu podataka iznijetih u dokumentima vidi se da su ti studenti imali različitih iskustava. Neki od njih su u potpunosti uspjeli u svojoj zadaći, te su pored dobrog učenja učestvovali i u radnim akcijama. Drugi su se pak teško uklopili, te su jedva čekali da se vrate. Dio studenata se bio potpuno asimilirao sa domaćim stanovništvom, a jedna grupa u Francuskoj je zauzela neprijateljski stav prema Francuskoj državi i narodu. Što se pak tiče studenata stranaca i njihova iskustava su bila mješovita, pa su neki od njih (Albanci) bili dosta drski, te su, što je onda bilo nečuveno, čak skidali slike maršala Tita sa zida. Za studiranje u Jugoslaviji presudna je bila politička orijentacija prema politici Jugoslavenske vlade. Prednost su imali članovi radnih brigada. Dokumenti izvještavaju i o stavu narodnih vlasti da je slabost Tanjuga manjak političkog kriterija i nepostojanje političke kontrole. Značajani su i podaci o cenzuri podataka u štampi, filmu i radiju 1948. zbog očekivanog ratnog stanja. Situacija u muzici je također bila teška. Postojao je manjak kulturno-umjetničkih kadrova, a postojeći su bili preopterećeni. Bilo je i pokušaja da se zabrani prodaja umjetnina umjetnika kolaboratora. U kinematografiji je postojao izvjesni antagonizam između filmskih studija i Komiteta za kinematografiju Agitpropa CK KPJ, zbog otpora studija centralističkoj politici Agitpropa. Cjelina o agitprop-kulturi se završava dijelom o kulturnoj saradnji sa inozemstvom. Što se tiče odnosa sa

Zapadom, iz dokumenata se da zaključiti da poslije 1945. dolazi do zahlađenja odnosa koje se manifestiralo u pojačanoj propagandi Sjedinjenih Američkih Država i Velike Britanije, te u otkazivanju ranije dogovorene pomoći. S druge strane, odnosi sa zemljama narodne demokratije bili su u usponu sve do Rezolucije Informbiroa. To se vidi po organizovanju brojnih izložbi i slanju brojnih ekurzija u te zemlje u ovom periodu.

Treća cjelina dokumenata nosi naziv *Liberalizacija kulturne politike*. Po broju dokumenata ovo je najkraći dio i sačinjava oko 70 dokumenata. Dokumenti se odnose na period poslije sukoba sa Informbiroom. Na osnovu dokumenata vidimo da tada dolazi do brojnih promjena. Štampa se od tada rastura na osnovu potražnje i to preko profesionalnih revizora i prodavača. Također, poslije Trećeg plenuma dolazi i do obračuna sa tvrdolinijašima u Agitpropu. U ovom periodu počinje decentralizacija (prijenos ovlasti sa Saveznog ministarstva prosvjete na SNO, GNO i MNO). Također, proširuje se nadležnost škola, te dolazi do veće inicijative nastavnika. Pored toga, Jugoslavija počinje intenzivnije da se promovise van Istočnog bloka. Nakon 6. kongresa CK KPJ dolazi i do razvoja samouprave i decentralizacije nauke i štampe.

U knjizi se može naći i dosta interesantnih podataka o BiH. Na osnovu dokumenata vidi se da je u ratu uništeno 80% školskih zgrada. Tu su i dokumenti koji govore o akciji opismenjavanja u BiH i osnivanju Narodne biblioteke 1945. Dokumenti govore i o direktivama za proslavu 9. maja u BiH, te o osnivanju dvogodišnje škole za preraslu djecu koje je poslije rata bilo oko 50.000. Na osnovu dokumenata vidi se da je pismenost žena u BiH bila dosta niska. Tek je svaka peta žena bila pismena. Iako

je napredak tokom ovog perioda bio očit, u 1949. u BiH je još nedostajalo 378 učitelja. Dokumenti govore o lošem stanju u internatima, osnivanju umjetničkih škola u Sarajevu, Banjoj Luci i drugim gradovima, te o osnivanju raznih profesionalnih društava kao što je Društvo ljekara BiH 1945. godine, ali i drugih u kasnijim godinama. Posebno je značajan jedan izvještaj sa Konferencije plenuma Komiteta za kulturu i umjetnost pri Vladi FNRJ, na kojoj su učestvovali Skender Kulenović i Ivo Andrić. Kulenović je tom prilikom rekao da je muzički život u Sarajevu „vrlo mrtav“, te da muzičari ne stvaraju zbog preopterećenosti i neadekvatnih uvjeta. Kao osnovne probleme on navodi manjak kadra i preopterećenost postojećih kadrova, te tehničku zaostalost. Andrić je predlagao što užu vezu, razmjenu i priliv umjetnika iz ostalih republika u BiH budući da je u BiH kulturno-umjetnički život bio najslabiji.

Može se zaključiti da su autori uradili dosta dobar posao u objašnjavanju same kulturne politike i pojava vezanih za nju. Sami dokumenti pokrivaju sve oblasti koje su važne za proučavanje kulturne politike, te istraživačima omogućavaju dosta kvalitetnu osnovu za rad u ovoj oblasti ■

Muhamed Nametak

Živojin Pavlović, *Ispljuvak pun krvi*. Beograd: Službeni glasnik - Biblioteka Otpori i zabrane, 2008, 140 str.

U izdanju Službenog glasnika, edicija *Biblioteka Otpori i zabrane*, u 2008. godini objavljene su tri knjige u kojima se obrađuje pitanje studentskih nemira: Nebojša Popov, *Društveni sukobi - izazov sociologiji*. "Beogradski juni" 1968.; Ilija Moljković, "Slučaj" Student i *Ispljuvak pun krvi* Živojina Pavlovića. Četrdeset godina poslije studentskih demonstracija u Jugoslaviji ostvarena je dovoljna historijska distanca da bi se mogla početi istraživati ova tema. Objavljivanjem ove tri knjige u okviru edicije *Biblioteka Otpori i zabrane* napravljeni su pionirski koraci u tom poslu.

Ispljuvak pun krvi Živojina Pavlovića je dnevnički zapis o studentskim demonstracijama. Kao savremenik tih dešavanja, Živojin Pavlović je razumio važnost historijskog trenutka kojem je svjedočio, te ga je stoga i zabilježio. Autor kaže: "Odlučujemo da odemo među studente. Stalo nam je da budemo prisutni budućim zbivanjima. Već smo opčinjeni historijom." (27)

Važno je naglasiti da je ovo *de facto* treće izdanje ove knjige. Prvi put je objavljena 1984. godine, ali je ubrzo cenzurisana i povučena iz prodaje, a svaki primjerak ove knjige je uništen. Drugo izdanje ova knjiga je doživjela 1990. godine u izdavaštvu Grafičkog studija *Dereta*. Treće izdanje, o kojem je ovdje riječ, izašlo je u spomenutoj ediciji *Biblioteka Otpori i zabrane* Službenog glasnika 2008. godine.

Knjiga se sastoji iz tri dijela-*Događaji*, *Kraj i Pre početka i posle kraja*, te zaključka *Post festum ili trošnost uverenja*. Predgovor ovom izdanju napisao je prof. Čedomir Čupić pod naslovom *Paradoksi 1968*.